

Ключові слова: судові рішення, Єдиний Державний реєстр судових рішень, відкритість судових рішень.

Сметанюк В.Б. Правовая регламентация Единого Государственного реестра судебных решений - как одна из гарантий доступности правосудия по гражданским делам

Статья посвящена анализу и исследованию законодательства Украины, регулирующего порядок направления судебных решений в Единый Государственный реестр судебных решений. Изучение порядка направления решений в Единый государственный реестр судебных решений позволит разработать предложения для решения проблемных вопросов, возникающих на практике при использовании Реестром.

Ключевые слова: судебные решения, Единый Государственный реестр судебных решений, открытость судебных решений.

Smetanyuk V.B. Juridical regulation of the Unified State Register of judicial decisions as one of the guarantees of justice's availability in the civil cases.

The article is devoted to the analysis and research of the Ukrainian legislation that regulates the way of direction the judicial decisions to the Unified State Register of judicial decisions. The investigation of the way of direction the decisions to the Unified State Register of judicial decisions will allow to make the propositions for solving the problematic issues, that appears in practice while using the Register.

Key words: judicial decisions, the Unified State Register of judicial decisions, the transparency of the judicial decisions.

СТАВНИЧА І.М.

ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ УЧАСНИКІВ ЯК ОБ'ЄКТИВНА УМОВА ДІЙНОСТІ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО ДОГОВОРУ

УДК 347.44

Постановка проблеми. Універсальність договору обумовлена його сутністю, яка полягає в тому, що в основі договору як правового явища лежить сукупність волевиявлення його сторін, реалізована у взаємній домовленості з метою реалізації власних інтересів. Зважаючи на роль договору у регулюванні суспільних відносин, державою встановлюються особливі вимоги щодо здатності суб'єктів підприємництва укладати договори, змісту та форми останніх, визначення волі сторін та волевиявлення. Такі вимоги є суб'єктивними та об'єктивними умовами дійсності договорів. Якщо договір не відповідає встановленим законом вимогам, тоді виникають підстави для визнання договору недійсним.

Стан дослідження. Дослідження окремих питань даної проблеми проводили В.В.Луць, О.І.Зозуляк, С.О.Бородовський, С.М.Бервено.

Метою статті є дослідження проблеми правосуб'єктності сторін в контексті умов дійсності цивільно-правового договору.

Висхід основного матеріалу. Договір можна визначити як правомірний правочин взаємоузгодженої волі двох і більше сторін, спрямованої на виникнення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків у формі зобов'язального правовідношення та на врегулювання відносин між цими сторонами шляхом закріплення цих прав та обов'язків у визначеній законом формі. Наведене ви-

значення поняття договору, безумовно, є небезспірним, але воно містить такі складові, які засвідчують наявність у договорі багатоманітності його змісту.

Цивільно-правовий договір сягає своїм корінням щеу часи римськогопри-ватного права, пройшовши тисячолітній шлях свого розвитку. Римськіюристи розглядалицивільно-правовий договір як двосторонню угоду, в якійвиражена воля двох сторін, спрямована на досягнення або припинення правового резуль-тату – виникнення, зміну чи припинення прав та обов'язків [9, с. 281].

Поняття «договір» вживається в декількох значеннях. Насамперед, дого-вір належить до юридичних фактів, на основі яких виникають зобов'язання. Відповідно до ч.2 ст.11 і ч.2 ст.509 Цивільного кодексу України (далі – ЦК) зобов'язання виникають із договорів та інших правочинів, передбачених зако-ном, а також із договорів та інших правочинів, які хоч і не передбачені законом, проте й не суперечать йому. Договір є дво- чи багатостороннім правочином, тоб-то погодженою дією двох або більше сторін (ч.4 ст.202 ЦК). Відповідно до ч.1 ст.626 ЦК договором визнається домовленість двох чи більше осіб, спрямована на встановлення, зміну чи припинення цивільних прав та обов'язків. Тут термі-ну «домовленість» надається властиве йому значення як погодженому волевияв-ленню двох чи більше осіб. [5, с. 8]

Отже, договір врегульовує суспільні відносини. При цьому, суспільні від-носини, які регулюються не втрачають свого фактичного змісту, а лише видо-змінюються, отримуючи додаткову властивість. Більше того, значення цивільно-правового договору все більше зростає, так як він допомагає усувати прогалини у праві, врегульовуючи ті суспільні відносини, які не врегульовані законодав-ством. Тенденція підвищення ролі договору просліджувався і в XIX ст., так А.Фульє, французький філософ, зазначав, що договір займає дев'ять десятих діючих кодексів, а коли-небудь йому будуть присвячені в кодексах всі статті від першої до останньої [1,с.105]

Феномен договору полягає у тому, що він виступає правовим засобом, у межах якого інтерес однієї сторони задовольняється тільки через інтерес ін-шої. Така ситуація породжує загальний інтерес сторін до укладення договору та його належного виконання [4, с. 32]. З огляду на це, як слушнозважає С. О.Бородовський, договір, заснований на взаємній зацікавленостісторін, здатний забезпечититаку організацію, порядок та стабільність векономічномуобороті, яких неможливо досягти за допомогою найжорсткішихадміністративно-право-вих засобів [3, с. 7].

Незважаючи на те, що договір є не лише юридичним фактом, що забезпечує виникнення зобов'язального правовідношення, а й регуляторним механізмом, не варто недооцінювати ролі правових норм, що регулюють відносини суб'єктів договору. [2, с.13].

Відповідно до статті 203 ЦК передбачено такі загальні умови дійсності пра-вочину (в тому числі і договору): 1) зміст правочину не може суперечити по-ложенням цього кодексу, іншим актам законодавства, а також моральним заса-дам суспільства; 2) особа, яка вчиняє правочин, повинна мати необхідний обсяг цивільної дієздатності; 3) волевиявлення учасника правочину має бути вільним і відповідати його внутрішній волі; 4) правочин має бути укладений у формі,

встановленій законом; 5) правочин має бути спрямований на реальне настання правових наслідків, що обумовлені ним; 6) правочини, що вчиняються батьками (усиновлювачами), не можуть суперечити правам та інтересам їхніх малолітніх, неповнолітніх чи непрацездатних дітей.

Враховуючи вищевикладене, можна дійти висновку про те, що умови дійсності договору поділяються на:

- об'єктивні умови дійсності договору (відповідність змісту договору актам законодавства, необхідний для укладення договору обсяг правосуб'єктності осіб, встановлена законом форма договору);

- суб'єктивні умови дійсності договору (вільневолевиявлення учасника договору і відповідність його внутрішній волі, спрямованість договору на реальне настання правових наслідків, договори, що вчиняються батьками (усиновлювачами) не повинні суперечити правам та інтересам їхніх малолітніх, неповнолітніх чи непрацездатних дітей).

Як відомо, укладати і здійснювати правочини можуть суб'єкти цивільних прав. Таке право становить елемент їх цивільної правосуб'єктності.

Поняття правосуб'єктності включає в себе правоздатність та дієздатність суб'єктів цивільних правовідносин (фізичних та юридичних осіб). Цивільна правоздатність – це здатність мати цивільні права та обов'язки. Цивільна дієздатність – це здатність своїми діями набувати цивільних прав і самостійно їх здійснювати, самостійно їх виконувати та нести відповідальність у разі їх невиконання.

Слід зазначити, що дієздатність суб'єктів цивільного права не завжди є абсолютною (повною). Так, повна дієздатність фізичних осіб настає з 18 років. Дієздатність юридичних осіб у певних сферах підприємницької діяльності виникає лише після отримання у встановленому порядку відповідної ліцензії. Дієздатність юридичних осіб може обмежуватися законом (наприклад, юридичних осіб, утворених об'єднаннями громадян, політичними партіями) або засновниками підприємств відповідно до установчих документів. Відсутність в учасника правочину достатньої дієздатності може перешкодити настанню за правочинном очікуваного правового результату, в тому числі призвести до визнання його недійсним. [8, с.174].

Для розкриття поняття правосуб'єктності, на нашу думку, необхідно більш детально розглянути сутність правоздатності і дієздатності фізичних та юридичних осіб в контексті учасників цивільно-правового договору.

Зміст поняття «фізичної особи» розкривається у ст. 24 ЦК, за якою людина як учасник цивільних відносин вважається фізичною особою.

Цивільна правоздатність згідно зі ст. 25 ЦК — це здатність мати цивільні права та обов'язки. Така здатність визнається за всіма фізичними особами. Вона виникає в момент народження фізичної особи, а у випадках, встановлених законом, охороняються права зачатой, але ще не народженої дитини і припиняється з її смертю. Таким чином, правоздатність — це невід'ємна властивість кожної фізичної особи. Вона є правоздатною протягом всього свого життя незалежно від віку та стану здоров'я.

Для характеристики цивільної правоздатності принципове значення має закріплена чинним законодавством рівність прав фізичних осіб. Саме тому і пра-

воздатність фізичних осіб закріплюється як рівна для всіх і однакова для кожного незалежно від походження, соціального і майнового становища, расової та національної належності, статі, освіти, мови, ставлення до релігії, роду і характеру занять, місця проживання та інших обставин. У ч.1 ст. 26 ЦК зазначено, що всі фізичні особи є рівними у здатності мати цивільні права та обов'язки.

Згідно зі ст.27 ЦК правочин, що обмежує можливість фізичної особи мати не заборонені законом цивільні права та обов'язки, є нікчемним.

Щоб правоздатна фізична особа могла своїми власними діями використати, реалізувати свої права та обов'язки, вона повинна розуміти значення своїх дій. Розуміти значення своїх дій люди можуть лише з досягненням певного віку і за відсутності хвороб, які позбавляють їх можливості діяти розсудливо. Внаслідок цього закон встановлює ще одну властивість фізичної особи. Ця властивість називається дієздатністю. Це є здатність своїми діями набувати цивільних прав і створювати для себе цивільні обов'язки (ст. 30 ЦК). Мати дієздатність означає мати здатність особисто здійснювати різні юридичні дії: укладати договори, видавати довіреності тощо, а також відповідати за заподіяну майнову шкоду (пошкодження або знищення чужого майна, ушкодження здоров'я), за невиконання договірних та інших обов'язків.

Зміст дієздатності складає здатність фізичної особи своїми діями набувати цивільних прав і створювати цивільні обов'язки (правонабувальна здатність), здатність самостійно здійснювати цивільні права та виконувати обов'язки (правоздійснювальна або правовиконавча здатність); здатність своїми діями розпоряджатися належними особі правами (праворозпорядчаздатність); здатність нести відповідальність за протиправну поведінку (деліктоздатність). Можна сказати, що дієздатністю є надана фізичній особі можливість реалізації своєї правоздатності власними діями.

На відміну від правоздатності, яка рівною мірою визнається за всіма фізичними особами, дієздатність не може бути для всіх однаковою. Для того, щоб набувати прав і здійснювати їх власними діями, брати на себе і виконувати обов'язки, треба розумно мислити, розуміти зміст норм права, усвідомлювати наслідки своїх дій, мати життєвий досвід. Ці якості істотно різняться залежно від віку фізичної особи, стану психічного здоров'я.

Враховуючи згадані фактори, закон розрізняє кілька різновидів дієздатності: 1) повна; 2) часткова; 3) мінімальна; 4) обмежена; 5) визнання громадянина недієздатним.

На практиці одним з поширених прикладів оспорювання в суді є вчинення правочину особою з обмеженою дієздатністю без дозволу органу опіки та піклування. У такому випадку відповідно до ст. 224 ЦК правочин є нікчемним. Право оспорювати правочин на цій підставі має особа, яка уклала правочин, а також за ст. 225 ЦК таке право у разі її смерті надано особам, чії права та інтереси порушені. У разі визнання сторони правочину недієздатною це право надано опікунові.

У спорах щодо правочинів, вчинених фізичними особами за межами цивільної дієздатності, деякі суди неправильно розмежовують підстави для визнання правочинів недійсними, помилково застосовуючи положення ст. 226 ЦК до

правовідносин, що підпадають під дію ст. 225 ЦК. Так, рішенням суду першої інстанції визнано недійсним договір дарування кімнати у квартирі спільного заселення, укладений 7 грудня 2005 р. між С. та З. При цьому суд правильно встановив обставини справи і дійшов вірного висновку про те, що на час укладення спірного договору С. мала психічне захворювання, яке позбавляло її можливості усвідомлювати значення своїх дій та керувати ними, що підтверджено висновком судово-психіатричної експертизи, і тому договір дарування слід визнати недійсним. Суд також посилається на те, що рішенням суду від 10 квітня 2006 р. С. визнано недієздатною і тому підставою для визнання договору дарування недійсним є ст. 226 ЦК. Апеляційний суд у своїй ухвалі правильно відзначив, що недієздатною С. була визнана 10 квітня 2006 р. і лише з цього часу може йти мова про укладення договору недієздатною фізичною особою, а оспорюваний договір вчинено 7 грудня 2005 р., тому спір слід було вирішити на підставі ст. 225 ЦК.

Правила ст. 225 ЦК поширюються на ті випадки, коли немає законних підстав для визнання громадянина недієздатним, однак є дані про те, що в момент укладення правочину він перебував у такому стані, коли не міг розуміти значення своїх дій або керувати ними (тимчасовий психічний розлад, нервові зворушення тощо). Для визначення наявності такого стану на момент укладення правочину суд признає судово-психіатричну експертизу.

Розгляд вимог про визнання правочину недійсним з цих підстав здійснюється з урахуванням як висновку судово-психіатричної експертизи, так й інших доказів, що підтверджують чи спростовують доводи позивача про те, що в момент його укладення він не розумів значення своїх дій і не міг керувати ними.

Вимоги про визнання правочину недійсним у зв'язку з обмеженою дієздатністю учасника правочину або укладенням його неповнолітнім (віком від 15 до 18 років) можуть бути заявлені лише батьками (усиновлювачами), піклувальниками таких неповнолітніх або піклувальниками осіб, обмежених у дієздатності внаслідок зловживання спиртними напоями чи наркотичними речовинами.

З урахуванням усіх обставин такої справи суд повинен встановити, чи знала або повинна була знати дієздатна сторона правочину про недієздатність, обмежену чи часткову дієздатність другої сторони. Якщо сторона знала або повинна була знати про зазначені обставини, то при визнанні правочину недійсним, крім приведення сторін у попередній стан, суд повинен зобов'язати дієздатну сторону відшкодувати другій стороні здійснені нею витрати, втрату або пошкодження її майна.

У судовій практиці є випадки, коли правочин вчинявся особою, яку за рішенням суду було визнано обмежено дієздатною, проте правочин відповідав її інтересам, не порушував законних інтересів інших осіб та був вчинений у період стійкої ремісії психічного захворювання, що підтверджено судово-психіатричною експертизою. В такому випадку немає підстав для застосування ст. 225 ЦК для визнання правочину недійсним.

Що ж стосується правосуб'єктності юридичних осіб, то відповідно до ч.4 ст.87 ЦК юридична особа вважається створеною з дня її державної реєстрації і такою, що припинилася, з дня внесення доєдиного державного реєстру за-

пису про її припинення (ч.2 ст. 104 ЦК). Саме з фактом державної реєстрації пов'язується виникнення правосуб'єктності юридичної особи. А оскільки правоздатність і дієздатність юридичної особи виникають одночасно (законодавець не дає нам підстав розмежовувати ці поняття в часі), момент її державної реєстрації є моментом виникнення у неї право- і дієздатності, а, отже, здатності до укладення договорів. До цього моменту юридична особа нездатна бути носієм цивільних прав та обов'язків. Підтвердженням правильності даної позиції можна вважати постанову Судової палати у господарських справах Верховного Суду України від 28 січня 2002 р. у справі за позовом підприємства «Юг-Енерго» до ТОВ «Фірма «Гаск» про відшкодування збитків. В даній постанові вищою судовою інстанцією було встановлено, що оскільки третє підприємство – контрагент позивача – не набуло цивільної правоздатності юридичної особи, укладені ним угоди не породжують будь-яких прав та обов'язків [7, с.101 - 103].

Іншою важливою умовою дійсності договорів, укладених юридичною особою, виступає її здатність до укладення договорів (договороздатність). Новий ЦК у ст.91 закріпив положення про те, що юридична особа здатна мати такі ж цивільні права та обов'язки, як і фізична особа, крім тих, які за своєю природою можуть належати лише людині. З даної норми випливає наступне: 1) правоздатність юридичної особи (в тому числі і її договороздатність) визначається через правоздатність фізичної особи; 2) правоздатність юридичної особи носить загальний характер. Втім, виникають певні сумніви з приводу такого рішення законодавця. По-перше, юридичній особі не можуть належати права, які за своєю природою належать тільки фізичній особі. Своєю чашою з даного приводу дуже влучно висловився Д.І.Мейєр: «Видіється очевидним, що юридичній особі не можуть належати ті права, які тісно пов'язані із людською особистістю, наприклад, права, що випливають із союзу сімейного, оскільки дані права визначають статус чоловіка, батька, дитини, і, очевидно, що це все – поняття, які стосуються людини, через що про застосування їх щодо юридичних осіб не може бути ймовірно» [6, с. 212].

Таким чином, для юридичної особи характерні права та обов'язки, що випливають із її природи як суб'єкта цивільного права, а тому правоздатність юридичної особи (в тому числі її договірна правоздатність) повинна визначатися специфікою природи останньої.

Передумовою здійснення окремих видів діяльності є необхідність одержання у передбаченому законом порядку ліцензії. Відповідно до ч.3 ст.91 ЦК юридична особа може здійснювати окремі види діяльності, перелік яких визначається законом, після одержання нею спеціального дозволу (ліцензії). Згідно Закону України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» від 1 червня 2000 р. № 1775-III ліцензією є документ державного зразка, який засвідчує право суб'єкта господарювання

на провадження зазначеного в ньому виду діяльності протягом визначеного строку за умови дотримання ліцензійних умов. Згідно із ст. 227 ЦК правочин юридичної особи, вчинений нею без ліцензії, може бути визнаний судом не дійсним. Разом з тим, правочин не має визнаватися недійсним, коли на момент вчинення правочину юридична особа не мала ліцензії, проте під час розгляду

спору в суді отримала її. Якщо ж звернутися до судової практики, то слід зазначити, що такі правочини є оспорюваними. Позови про визнання їх недійсними і про застосування наслідків недійсності можуть бути заявлені тільки засновником (учасником) юридичної особи, що не має ліцензії на заняття відповідною діяльністю, державним органом, що здійснює контроль за діяльністю такої юридичної особи, а також прокурором. Умовою для задоволення таких позовів є надання позивачем доказів, які підтверджують, що відповідач знав або згідно із законодавчим актом зобов'язаний був знати про невідповідність правочину вимогам законодавства, тобто що правочин укладений без ліцензії на заняття відповідним видом діяльності.

Висновки. Феномен договору полягає у тому, що він виступає правовим засобом, у межах якого інтерес однієї сторони задовольняється тільки через інтерес іншої. Така ситуація породжує загальний інтерес сторін до укладення договору та його належного виконання. Універсальність договору обумовлена його сутністю, яка полягає в тому, що в основі договору як правового явища лежить сукупність волевиявлень його сторін, реалізована у взаємній домовленості з метою реалізації власних інтересів. Тому саме договір, заснований на взаємній зацікавленості сторін, здатен забезпечити таку організацію, порядок і стабільність в економічному обороті, яких неможливо досягнути за допомогою найжорсткіших адміністративно-правових засобів. Договір визнається дійсним лише тоді, коли дотримано всі умови, як об'єктивні, так і суб'єктивні. До об'єктивних умов дійсності договору відносять зокрема і необхідний обсяг правосуб'єктності, що включає в себе правоздатність та дієздатність суб'єктів цивільних правовідносин (фізичних та юридичних осіб).

1. Азарков М.М. «Обязательство по советскому гражданскому праву» М., Юриздат, 1940. С.105
2. Бервено С.М. Проблеми договірної права України. С.М.Бервено-К.:Юрінком Інтер.С.388.
3. Бородовський С. О. Укладення, зміна і розірвання договору в цивільному праві України: монографія / С.О.Бородовський. – Івано-Франківськ, Нова зоря. – 2008. – 141 с.
4. «Зобов'язальне право» під редакцією доктора юридичних наук, професора Дзери О.В., К., Юрінком Інтер, 1998, С.196,
5. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар. Видання п'яте, перероблене та доповнене// За заг. ред. Е.О. Харитоновна, Н.Ю. Голубової. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2009. – 1208 с.
6. Мейер Д. И. Русскоегражданское право (в 2 ч.). По исправленному и дополненному 8-му изд., 1902. Изд. 3-е, испр. / Д. И. Мейер - М.: «Статут», 2003. – 831 с. (Классикарусскойцивилистики).
7. Постанови Верховного Суду України та Вищого господарського суду України з господарських справ. – 2003. - №1. – С.101 – 103.
8. Цивільне право України: Підручник: У 2-х кн. / О.В. Дзера (керівник авт. кол.), Д.В. Боброва, А.С. Довгерт та ін.; За ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової. – К.: Юрінком Інтер, 2002.

9. Підпригора О. А. Римське приватне право / О. А. Підпригора. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. – 440 с.

Ставнича І.М. Правосуб'єктність учасників як об'єктивна умова цивільно-правового договору.

В даній статті висвітлюється проблема визначення правосуб'єктності учасників цивільно-правового договору в контексті умов дійсності договорів. Особлива увага присвячена об'єктивним умовам дійсності договору.

Ключові слова: договір, правосуб'єктність, правоздатність, дієздатність, недійсність договору.

Ставнича І.М. Правосуб'єктність учасників каков'єктивноє условиє действителъности гражданско-правового договора.

В данной статье освещается проблема определения правосуб'єктности участников гражданско-правового договора в контексте условий действительности договоров. Особое внимание уделено объективным условиям действительности договора.

Ключевые слова: договор, правосуб'єктність, правоспособность, дееспособность, действительность договора.

Stavnycha I.M. Legal personality of participants as objectively condition civil contract.

In this article the problem of defining 's activity participants pravosub civil contract in the context of the conditions of validity of contracts. Special attention is devoted to the objective conditions of validity of the contract.

Keywords: contract, legal personality, legal capacity, capacity, the invalidity of the contract.

ТАРАН О.С.

БАГАТОСТОРОННІ ДОГОВОРИ ЗА ЦИВІЛЬНИМ, ГОС-ПОДАРСЬКИМ ТА ПОДАТКОВИМ КОДЕКСАМИ УКРАЇНИ

УДК 347.440

Постановка проблеми у загальному вигляді. Розвиток договірних прав України потребує постійного прийняття нових та внесення суттєвих змін до уже існуючих нормативно-правових актів, що спричиняє не лише збільшення об'єму нормативного матеріалу, але і виникнення суттєвих розбіжностей у правовому регулюванні аналогічних договірних відносин. Поняття багатостороннього договору закріплено лише у частині 4 статті 626 Цивільного кодексу України (надалі – ЦК України) 2003 року, проте норми щодо окремих різновидів багатосторонніх договорів (договору простого товариства, договору про спільну діяльність тощо) містяться як у ЦК України, так і у Господарському, Податковому кодексах України, інших нормативно-правових актах. Саме тому здійснення порівняльної характеристики норм Цивільного, Господарського та Податкового кодексів України щодо багатосторонніх договорів набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемні аспекти правового регулювання окремих різновидів багатосторонніх договорів, зокрема договору простого товариства, договору про спільну діяльність, засновницького договору були висвітлені у роботах О.С.Блажівської, Ю.А.Дмитрієвої, Л.О.Єсіпової, О.А.Підпригори, В.В.Резнікової, О.Б.Савельєва, В.І.Татькова,